

Finjasjöns häckfågelfauna 2016 - en inventeringsrapport

Thomas Johnsson

Inledning

Under 1900-talets första decennier var Finjasjön en tämligen näringsfattig sjö med klart vatten och ringa växtlighet ute i sjön. Fiskaren Erik Löfkvist, född i början av 1900-talet, meddelade på 80-talet att "min barndoms sjö var fullkomligt ren", "då kunde man se fiskarna nere i vattnet på flera meters djup" och "växtlighet ute i sjön förekom endast på några få ställen" (Nils Andersson 1982). Sjön hade alltså ett mycket rent vatten i början av 1900-talet, även om den sannolikt inte var en utpräglad klarvattensjö (typ Immeln).

Sedan dess har sjön varit recipient (mottagare) av stora mängder näringsrikt avloppsvatten från kringliggande samhällen och av näringsläckage från jordbruksmarker i sjöns tillrinningsområden. Redan på 1940-talet rapporterade Carl Svensson "att vattnet försämrades, "gräsen" började att utvidgas och efter några år fanns undervattensväxtlighet på större delen av de grunda vattnen" (Nils Andersson 1982).

I slutet av 1900-talet drabbades sjön årligen av näringsläckage från sedimenten i den näringsrika sjöbotten. Omfattande algbloomingar var vanliga och därmed uppkom ett nästintill obefintligt siktdjup samt kraftigt krympande undervattensvegetation (solljuset nådde inte ner i vattnet till följd av algbloomingen).

Under 2016 drabbades sjön endast av lättare algbloomingar under sommaren och en lite kraftigare i september månad (Regito AB muntl). Bottenvegetationen av främst ålnate, axslinga och vattenpest var synnerligen riklig under sommarhalvåret - och då inom de områden med grundare vatten (från Sjöröd via sjöns nordvästra delar ner till Mjölkalånga och mellan Björkviken och Tormestorps båthamn). Under senare år har algbloomingarna varit mer sparsamma än för några decennier sedan. Förändringen till det bättre får sannolikt tillskrivas reduktionen av vitfisk (cyprinidreduktionen), där man genom att ta upp stora mängder vitfisk (typ mört och braxen) får djurplanktonen (som vitfisken äter) att växa till rejält i antal. Dessa i sin tur äter stora mängder av växtplankton (encelliga mikroskopiska alger som finns i många olika former) - och reducerar på så vis algbloomingarna. Fram till 2016 har man tagit upp nästan 1000 ton vitfisk ur sjön. Man förhindrar även att, främst braxen, i stora antal bökar i botten sedimentet och på så vis frigör näring från bottenarna. I [diagram 1](#) framgår det med all tydlighet att siktdjupet förbättrats rejält sedan reduktionsfisket inleddes.

Utsikt från fågelplattformen "Slingra dig" mot den betade Möllerödsmaden 2016-04-25

Förändringar av biotoperna

Förutom att vattenkvaliteten förändrats till det sämre genom tillförseln av stora mängder näringsämnen (främst fosfor och kväve) har även biotoperna runt sjön förändrats. Betade strandängar med ringa växtlighet eller mer steniga stränder har ersatts av igenväxande videsnår och stora bälten av bladvass. Många områden har därför nu en mer monokulturell prägel. Till detta ska läggas en utökad bebyggelse av strandområdena från nuvarande Finjasjö Park, runt sjöns södra delar och ända bort till Skyrup med sin golfbana. Dessa förändringar har jag själv kunnat följa sedan mina regelbundna besök från mitten av 1960-talet.

Sedan några år tillbaka har kommunen dock röjt undan träd och buskar inom ett stort område strax väster om Almaåns utlopp ur sjön ("Möllerödsmaden"), som man därefter håller öppet med hjälp av ett tiotal betande kor. Här vill man alltså återskapa en betad strandäng, till fromma för växt- och djurlivet. Sedan några år tillbaka regleras sjöns sommarvattenstånd med ett dämme några hundra meter nerströms Almaån, vilket skapar mer stabila vattennivåer i sjön.

Metodbeskrivning

Under 2016 genomfördes en inventering av häckande fåglar under perioden 15 maj till 15 juni (minst två besök jämte ett kvällsbesök) samt två uppföljande ungfågelkullräkningar den 18 juni respektive den 16 juli. Det sistnämnda med syftet att undersöka fåglarnas häckningsframgång. De fåglar som inventerades var svanar, gäss, hägrar, änder, doppingar, sumphöns, trutar, måsar, tärnor och vadare samt "våtmarksanknutna" rovfåglar och tättingar. Vi följde de häckningskriterier avseende säker, trolig respektive möjlig häckning, som användes i inventeringen Svensk Fågelatlas. Vid behov skulle båt/kanot användas för att nå ett så korrekt inventeringsresultat som möjligt. Området med många småöar längs Sjörredsstranden visade sig svårinventerat.

Resultatet av årets inventering

• Antalet häckande par

Vädret under inventeringsperioden varierade mycket - allt från sol och torka till regn och hårda vindar. Vid de två ungfågelkullräkningarna var vädret tyvärr inte det bästa, utan bjöd på hård vind och enstaka regnskurar.

Inventeringsresultatet framgår av tabell 1.

När vi tar del av resultatet noterar vi bland annat att skrattnåsen är den talrikaste häckfågeln, då omkring 400 par häckade ute på - den av vide och starr bevuxna - Lillön i sjöns södra del. Därefter kommer skäggdoppingen med 38-45 häckande par - och det förvånar inte, då Finjasjön alltid varit en bra lokal för just denna doppingart. På tredje plats återfinns vi sothönan med 26-32 häckande par. Den delar därmed tredjeplatsen med grågäsen, som häckar med minst 27 par (sannolikt ytterligare några par). Den sistnämnda arten är en "uppstickare" och har ökat sin numerär i det närmaste explosionsartat, inte bara här utan i hela södra Sverige! Knipan - som är en god indikator för sjöns vattenkvalitet och även vår "kommunfågel" i Hässleholms kommun - kommer på femte plats med 22-26 par. Knipan är en dykand och är därför beroende av klart vatten för att finna sin föda (bl a mollusker) på sjöbottnen och i undervattensvegetationen.

I övrigt noterar vi ett drygt tiotal häckande par av vardera knölsvan och gräsand. För den sistnämnda arten är det högst sannolikt en underskattning, då den har en långt utsträckt period med nykläckta ungvullar (slutet av april - augusti), och att vi sannolikt missat en del av dessa. Ett par årtor kan möjligen ha häckat strax invid fågelplattformen "Slingra dig" (Möllerödsmaden).

Av rovfåglar noterades ett, möjligen två, häckande par av brun kärrhök i vassarna i sjöns nordvästra del (i Kyrkvassen och möjligen i vassen nedanför P2:s gamla skjutbana) och ett par havsörnar en bit från själva sjön. Vi får gå tillbaka till omkring 1875 för att hitta den senast kända häckningen av havsörn i vårt område!

Bland vadarfåglarna räknar vi in följande som häckfåglar: Drillsnäppa (4-6 par), tofsvipa (2 par), rödbena (1 par) och några enstaka enkelbeckasiner. Flest på den betade strandängen ("Möllerödsmaden") vid Almaån.

Den talrikaste tättingen var, inte speciellt förvånande, rörsångaren (50-63 revirsjungande hanar i de vidsträckt vassbältena), följt av sävsparv (18-30 revirsjungande hanar) och sävsångare (7-12 revirsjungande hanar). Några kärrsångare och en flodsångare noterades också.

• Häckningsframgången

För de mer talrika arterna, såsom skrattnås, knölsvan, grågås, gräsand och knipa har sannolikt häckningsframgången varit god, medan två arter sticker ut åt det negativa hållet. Det gäller sothönan (färre än hälften av häckningarna lyckades) men framförallt skäggdoppingen. Trots att vi konstaterade ett 40-tal doppinghäckningar har vi endast noterat sju ungfågelkullar! Och sämst utfall hade vi i den nordvästra delen av sjön - den del där vi under 1980-talet hade över hundra kolonihäckande par. När man spekulerar kring orsakerna till det dåliga häckningsutfallet kan följande nämnas: 1/ Predation från fåglar som havsörn, brun kärrhök, glada, gråtrut och kråka, 2/ Predation från mink och eventuella vildsvin eller 3/ Brist på "småfisk" efter det kraftiga reduktionsfisket av just vitfisk (cyprinider) tidigare år. Före 2009 var hastigt sjunkande vattennivåer under sen vår/försommar en av de vanligaste orsakerna till spolieerade häckningar men det tidigare omtalade dämnet i Almaån skapar numera stabila nivåer i sjön under sommaren.

Havsörnarna fick ut en, möjligen två, ungar och de bruna kärnhökarna i Kyrkvassen fick ut tre ungar. Vid ett besök vid sjön den 20 juli noterades tusentals med insektsjagande skrattmåsar, både gamla och unga individer, över så gott som hela sjön. Under vintern satte vi ut en artificiell boplattform vid Fågelön, och då med syftet att den skulle locka svarttärnor att häcka här. Kanske var plattformen för liten och tyvärr kom den att hamna bland för tät vegetation, för någon häckning blev det aldrig.

Jämförelser med tidigare år

Noggranna inventeringar av sjöns häckfågelfauna har gjorts vid åtminstone två tidigare tillfällen, 1976 och 1985 (Thomas Johnsson 1985). Årets inventering har genomförts på ett sätt som så mycket som möjligt överensstämmer med dessa två tidigare inventeringar - detta för att resultaten ska kunna jämföras sinsemellan.

Resultatet framgår av tabell 2.

Eftersom det är drygt trettio år sedan den senaste inventeringen, har mycket hunnit att hända, både avseende vattenkvalitet och strandbiotoperna runt sjön - och detta avspeglar sig naturligtvis i inventeringsresultatet.

Vi kan börja med att konstatera att i jämförelse med 1970-talet är följande arter inte längre regelbundet häckfåglar i sjön: **Gravand**, **skedand**, **kricka**, **storskrake** och **rörhöna** samt **gulärlla**. Till viss del föranlett av sämre vattenkvalitet men framförallt till följd av förändringar i strandbiotoperna. Man ska även komma ihåg att både kricka och rörhöna egentligen är "småvattnens häckfåglar"!

Knölsvanen har numera en stabil population om drygt tio par, dvs avsevärt fler par än 1985 och jämförbart med 1976. Under hela senvåren och sommaren uppehöll sig märkligt nog 35-45 icke häckande knölsvanar i sjöns norra och västra delar. **Grågåsen** uppvisar en makalös expansion; 1985 konstaterades den första häckningen i sjön (ett par i Kyrkvassen nedanför Finja kyrka) och nu - drygt trettio år senare - häckar omkring 30 par i sjön. Samma populationsutveckling har ägt rum på många platser runt om i södra Sverige! **Gräsanden** har vi tidigare räkningar noterats med drygt 30 par, i år hittade vi endast drygt tio par. Svårt att säga om det är en tillfällig minskning eller en långsiktig trend? **Viggen** är numera en sällsynt häckfågel i sjön (1-3 par) och har minskat till en tiondel i jämförelse med 1970-talet. Som framgår av tabellen var den minskningen ett faktum redan för trettio år sedan. Liksom viggen drabbades knippan av det dåligt siktdjupet i slutet av 1900-talet. Antalet häckande **knipor** har nästan halverats i förhållande till 1976 men håller jämna steg med räkningen 1985. Bristen på häckplatser kan vara en orsak till att arten inte återhämtat sig trots bättre vattenkvalitet under 2000-talets början. Av den anledningen har vi under året satt upp ett antal knipholkar runt sjön. **Skäggdoppingen** är den art som minskat mest kraftigt, eller från drygt 200 par 1985 till under 50 par i år. Detta innebär att endast en fjärdedel av populationen är kvar i sjön. Som framgår av tabellen fördubblades antalet häckande skäggdoppingar från 1976 till 1985, vilket var en för oss oförklarlig ökning med tanke på det allt sämre siktdjupet i sjön mellan dessa båda inventeringar. Kanske är det så att 100 par är mer normalt för en sjö av Finjasjöns utseende och storlek. Den årligen utförda reduktionen av vitfisk har sannolikt minskat mängden bytesfisk för doppingarna och den nuvarande populationen är kanske därför anpassad till aktuell födotillgång. **Sothönan** har kommit igen efter en rejäl tillbakagång under 1980-talet. En tillbakagång som var generell på många lokaler under denna period. I jämförelse med 1976 häckade dock mindre än hälften så många par i sjön i år, även om vissa uppgifter tyder på att antalet par numera ökar från år till år. Liksom hos knölsvanen förundrades vi över hur många sothöns som översomrade i sjön (utan att skrida till häckning), 35-250 individer. Fler ju längre sommaren fortskred.

Om vi ser på det totala antalet häckande svanar, gäss, änder och sumphöns i sjön, så har det minskat med nästan hälften i jämförelse med de två tidigare inventeringarna. Vi noterar även att om inte skäggdoppingen expanderat så kraftigt från 1976 till 1985 (ökade med omkring 100 par), hade vi noterat ett lägre totalantal redan 1985. Det skulle i så fall innebära att skillnaderna mellan 1985 och 2016 inte blir så dramatiska!

Enligt obekräftade uppgifter lär några par **gråhäger** ha häckat i år vid Sjöröd och möjligen har en **rördrom** hållit revir/häckat (?) i sjöns nordvästra delar.

Ser vi på några av de övriga arterna noterar vi att våra vadarfåglar numera för en tynande tillvaro längs sjöns stränder. **Enkelbeckasiner**, **tofsvipor** (6-8 par 1976) och **rödbenor** (3-5 par 1976) har minskat kraftigt till följd av förlusten av öppna, helst betade, strandängar, medan **drillsnäpporna** förlorat en del av sina öppna, stenkädda strandpartier. Det var t ex mycket överraskande för oss, när en kvällsinventering i juni månad i sjöns nordvästra del, inte gav en enda spelande enkelbeckasin!

Skrattmåsen häckar så gott som årligen i sjön men har mellan de olika åren valt lite olika platser för sin koloni; Fågelön, Kyrkvassen, Möllerödsmaden och nu i år Lillön. Flest par häckade 1984 (560 par ute på Fågelön). Vissa

år har **gråtrut** häckat med något enstaka par. I år fann vi dock ingen häckning men väl ett 40-tal, både gamla och unga trutar, som översomrade i sjön - och ofta uppehöll sig vid "Möllerödsmaden". **Fisktärnor** brukar häcka med några par, så även i år.

Den mest påtagliga minskningen bland tättingarna står **gulär** för - 1976 häckade 30-35 par runt sjön men igenväxning och utdikning (det sistnämnda främst vid Hovdalafälten) har fått ärlan att nästan helt lämna sjön. Vi hade en förhoppning om att hitta något par vid "Möllerödsmaden" men den förhoppningen kom tyvärr på skam!

Till följd av de expanderande vassbältena har **rörsångarna** ökat kraftigt på bekostnad av **sävsångarna**.

Även om vi inte observerade några häckande **skäggmesar** i år, kan vi konstatera att arten setts relativt regelbundet i sjöns nordvästra del under de senaste 10-15 åren.

Sjön och dess fågelfauna i framtiden

En grundförutsättning för att sjön i framtiden ska bli en lika fin fågelsjö som för - låt oss säga - femtio år sedan, är att man kan hantera sjöns stora överskott av näringsämnen och därmed bibehålla en god vattenkvalitet med bra siktdjup och frisk undervattensvegetation.

Området i och runt Finjasjön är en viktig och uppskattad del av vår kommun, t ex för "intressenter" som badgäster, fiskare, hus- och båtägare, naturintresserade m fl. Och vi ska alla i god sämja kunna "dela på sjöns förtjänster"! Men vi måste även komma ihåg att sjön också fyller en viktig uppgift genom att bevara olika växt- och djurarter och därmed bidra till en god biologisk mångfald inom vår kommun. Av den sistnämnda anledningen är **det av yttersta vikt att området från nuvarande Finjasjö Park, via Kyrkvassen och Finja båtplats till Mjölkalånga får behålla ett intakt strandskydd och att vissa områden vid behov avsätts som kommunala naturreservat**. Inom detta område bör återskapandet och underhållet av vissa betade strandängar vara prioriterat. Betestrycket på Möllerödsmaden måste ökas. Andra, praktiska åtgärder kan vara att man sätter upp fler knip- och skräkholkar och etablerar artificiella, flytande boplattdelar, som underlättar fåglarnas häckning. Skyltar, som visar att det är beträdnadsförbud inom fågelskyddsområdena vid Lillön och Fågelön, sätts upp vid aktuella båthamnar. Här anges även hur nära öarna man får komma.

Sammanfattning

Sedan 1970-talet har Finjasjöns häckfågelfauna nästan halverats, räknat i antalet par, och ett flertal arter har försvunnit som häckande fåglar. Denna drastiska nedgång började redan på 1980-talet. De främsta anledningarna har sannolikt varit kraftigt försämrad vattenkvalitet - speciellt under 1900-talets mitt - och igenväxande strandzoner. Detta i sin tur beror på att sjön berikats med för mycket näring från bl a avlopp och jordbruk samt att strandzonerna bebyggs eller att bete och annan skötsel upphört. Det är egentligen endast en art som ökat sin numerär, och det är grågäsen. Alla övriga arter har minskat och de största nedgångarna har drabbat skäggdopping, sothöna och vigg samt gulär.

Om vi med sorg i hjärtat kan konstatera att sjön blivit sämre som häckningslokal för fåglar under våren och sommaren, kan vi med glädje konstatera att antalet rastande fåglar under hösten har fyrdubblats under de senaste 10-12 åren, och har nu nått antalsnivåer som är lika bra som under 1970-talet, eller t o m bättre! Att fåglarna stannar länge i och vid sjön och i stora antal under hösten indikerar att det är gott om lämplig föda (Johnsson 2015).

Uttrycket "förorenaren betalar" stämmer väl in på Finjasjön. Många års utsläpp av avloppsvatten och läckage från jordbruksmarker - i vissa delar i stort oförstånd - har kraftigt förändrat sjöns ekosystem - och nu får vi kommuninvånare betala för dessa misstag. Reduktion av vitfisk (som än så länge visat sig mest effektiv) kommer sannolikt att behöva fortsätta i många år framöver, avloppsvattnet måste ständigt renas allt bättre och behovet av att skapa för jordbruket odlingsfria kantzoner kring tillrinnande vattendrag eller att t o m skapa nya våtmarker kommer att krävas för att reducera näringstillförseln till sjön. Problemet med läckage av upplagrad näring från sjöns botten kommer sannolikt att pågå långt in i framtiden. Vi är dock mycket positiva till kommunens idoga försök att hitta lösningar på sjöns vattenproblem.

Tack

Ett stort tack riktas till de sexton inventerarna ur Göingebygdens biologiska förening som ansvarade för olika delområden i sjön: Håkan Winqvist, Niclas Winqvist, Bengt Nordin, Arne Gustavsson, Johnny Nilsson, Pål Axel Olsson, Lisbeth Olsson, Carl-Axel Andersson, Björn Severson, Lennart Björkvist, August Thomasson, Bengt

Hansson, Roland Kjellander, Thord Persson och Anders Larsson samt undertecknad. Ett tack även till Göran Bringestedt, som lånade ut sin båt till oss!

Referenser

- Andersson, Nils. 1982. Några minnesbilder från Finjasjön - erfarna Finjasjöfiskare berättar. *Natur i Göinge, 1983: sid 26-28.*
- Bengtsson, K. & Green, M. 2013. *Skånes Fågelatlas*. SkOF, Vellinge.
- Johnsson, T. 1985. Finjasjöns häckfåglar 1985. *Natur i Göinge, 1985: sid 9-17.*
- Johnsson, T. 2015. Trettio års andfågelräkningar i Finjasjön i maj månad. *Natur i Göinge, 2015: sid 20-25.*
- Johnsson, T. 2015. Extremt många rastande fåglar i Finjasjön. *Natur i Göinge 2015: sid 17-19.*
- Regito AB. 2016 (uppgifter lämnade muntligen eller via mail).

Tabeller:

Tabell 1: Resultatet av häckfågelinventeringen i Finjasjön 2016 (inkl antalet noterade ungfågelkullar)

Tabell 2: Jämförelser mellan häckfågelinventeringarna i Finjasjön 1976, 1985 och 2016 samt populationsutveckling i Skåne under de senaste 30 åren.

Diagram 1: Siktdjupet i Finjasjön 1988 - 2016. Källa: Regito AB.

Karta över Finjasjön med aktuella namn på olika platser

Bilder:

Artikeln illustreras med 5-10 bilder på både fåglar och sjöns biotoper

Fågelart	Säker häckning	Trolig häckning	Möjlig häckning	Ungfågelkullar	Kommentarer
Knölsvan	9	1	2	9	Ett 60-tal individer översomrade i sjön
Grågås	27	0	2	27	Första paret häckade i sjön 1985
Gräsand	11	0	2	10	
Årta	0	0	1	0	Häckade möjligen vid "Möllerödsvången"
Vigg	0	1	2	0	
Knipa	19	3	4	20	Sex nya holkar sattes upp vid sjön
Skäggdopping	12	26	7	7	Katastrofalt dåligt häckningsutfall!
Smådopping	1	0	1	1	
Rördrom	0	0	1	0	Häckade möjligen i Kyrkvassen (Finja)
Brun kärrhök	1	0	1	1	Tre ungar lämnade boet i Kyrkvassen
Sothöna	14	12	6	13	Ett dåligt häckningsutfall!
Vattenrall	0	0	1	0	Möjlig häckning längs Mjölkalångavassen
Enkelbeckasin	0	2	1	0	
Drillsnäppa	4	1	1	4	
Tofsvipa	0	2	0	0	Trolig häckning vid "Möllerödsvången"
Rödbena	0	1	0	0	"-
Skrattmås	400	0	0	-	Häckade på Lillön (ca 400 par)
Fisktärna	1	2	3	2	
Gulärta	0	0	1	0	Möjlig häckning vid Mjölkalångastranden
Sävsångare	0	7	5	0	
Rörsångare	0	50	13	0	
Kärrsångare	0	4	1	0	
Flodsångare	0	1	0	0	
Sävsparr	1	17	12	1	

Tabell 1: Resultatet av häckfågelinventeringen i Finjasjön 2016 (inkl antalet noterade ungfågelkullar)

Fågelart	Häckande par 1976	Häckande par 1985	Häckande par 2016	Populationsutveckling under 30 år i Skåne	Kommentarer
Knölsvan	9	3	10-12	Stabil	
Grågås	0	1	27-29	Stark ökning	Första paret häckade i sjön 1985
Gravand	0	1	0	Stark ökning	Ej längre regelbunden häckfågel i sjön
Gräsand	32-37	34-41	11-13	Ökning	
Årta	0	0	0-1	Minskning?	
Skedand	3-4	0-2	0	Stabil?	Ej längre regelbunden häckfågel i sjön
Kricka	10-16	0-5	0	Minskning	Ej längre regelbunden häckfågel i sjön
Vigg	26-30	1-3	1-3	Ökning	
Knipa	41-47	23-26	22-26	Stark ökning	Sex nya holkar sattes upp vid sjön 2016
Storskrake	6-8	2	0	Ökning	Ej längre regelbunden häckfågel i sjön
Skäggdopping	90-110	206	38-45	Minskning	En katastrofal minskning av antalet par
Smådopping	0	0	1-2	Stark ökning	
Rörhöna	5	1	0	Stabil	
Sothöna	82-92	7-10	26-32	Ökning	Har ökat i antal under senare år!
SUMMA	304-359	279-302	136-163	Källa: Skånes Fågelatlas	Nästan en halvering av antalet häckande par sedan 1985 (31 år)

Tabell 2: Jämförelser mellan häckfågelinventeringarna i Finjasjön 1976, 1985 och 2016 samt populationsutveckling i Skåne under de senaste 30 åren.

Siktdjup i Finjasjön

Sommarmedelvärden vecka 23–35 (ytan)

